

*Türk Hakimiyet Geleneğinde Bilge Kişi: Osmanlı Hakimiyetinde Şeyh Edebalı Örneği**

Seyfettin ERŞAHİN*

Tarih boyunca, Türklerin herhangi bir coğrafyada verdikleri hakimiyet mücadelesinde ve bunun sonunda kurulan yönetimde bilge kişiler önemli rol oynamışlardır. Bu hususu Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar da olduğu gibi, İslâmî dönemde Türkistan ve Horosan'da kurulan Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular, Harzemşahlar ile Anadolu'da kurulan Türkiye Selçukluları, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de görmek mümkündür.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Burada, konunun iki temel kavramı olan *hakimiyet* ve *bilge kişi* kelimelerini kısaca açmak isiyoruz.

Hakimiyet, hüküm koymak, hüküm verme yetkisi ve yüksek egemenlik demek olup, siyaset kavramı olarak *en yüksek ve mutlak iktidar* anlamına gelmektedir.¹ Bölgesel hakimiyetler söz konusu olmakla beraber, Türkler daha çok *yeryüzü / acun / cihan hakimiyetini* amaçlamışlardır. Bu, İslâmî dönemde, cihat ve gaza ruhunun verdiği motivasyon ile, İslâm'ın temel ilkeleri doğrultusunda dünyaya düzen vermek ve kamu düzenini sağlamak anlamında *nizam-ı alem* adını almıştır. Klasik dönemlerde hakimiyetin başlıca kaynakları İlahî ve dünyevî güç idi. Bunların her ikisini bir araya getirebilenler hakimiyetlerini kurmuşlardır. Bu iki güç bazen tek şahısta bazen de iki şahısta toplanmıştır. Efsanelere göre Türk hakanlarına hakimiyet yetenek ve yetkisi Tanrı tarafından verilmiştir.² Söz gelişi, Türklerin ortak atası Oğuz Kağan'ın acun hakimiyeti İlahî kaynaktan gelmektedir. İslâmî dönem Oğuz Destanı rivayetlerinde Oğuz, müslüman olarak doğar, müslüman olmayan annesinin sütünü emmez,

büyüyünce gayri müslim olan babası Kara-Han ile mücadele eder ve tahta çıkmayı başarır. Hakimiyeti ele geçirince dört tarafa elçiler göndererek "Ben artık bütün dünyanın kağanıyım" der ve herkesi kendisine itaata çağırır.³ Bu rivayetlerde kağan kendi dünyevi gücünün yanında İlahî gücü de şahsında toplar.

Bazen de hakimiyet mücadelelerinin temelinde İlahî gücü temsilen bir *bilge* kişi figürü karşımıza çıkar. Hatta bu figür çoğu zaman hakimiyetin vazgeçilmez unsurlarından biri halini alır.

Kaşgarlı'ya göre bilge *bilgin, alim, hakim ve akıl* demektir.⁴ Yusuf Has Hacib de bilgeyi *bilgin, hakim ve alim* yerinde kullanmaktadır.⁵ Çin kaynakları bu kavrama *başkan ve hoca* anlamlarını da eklemektedirler.⁶ Türk tarihinde doğrudan doğruya yönetimde görev almış etkin bilgelerinden, ünlü Göktürk veziri *Bilge* Tonyukuk ve Uygur veziri/ulu ayguçısı *Bilge* Buka'yı sayabiliriz. Aynı şekilde, *Irkal Koca/Hoca* ve *Korkut Ata* da unutulmaz bilgelerdendir. Tarihimizde alp erenler gibi bir de *bilge erenler* vardır.⁷

Genellikle bilim, bilgi, hikmet, erdem ve dini temsil eden bilgeler devlet hayatında danışmanlık görevi yaparlar. Türk devlet geleneğinde, başlangıçta, dinî tören, ziyafet ve evlenme toyları ile beraber yapılan kurultaylarda bilgeler baş sırayı alırlardı.⁸ *Alp, ordu ile savaşta; bilge ise, mecliste*⁹ şeklindeki Türk atasözü bilgenin toplum ve devlet hayatındaki yerini açıkça göstermektedir.

Danışmanlık görevleri yanında bilgeler, hakimiyet

* Bu makale, T.C. Denizli Valiliği İl Müftülüğü tarafından 15 Mayıs 1999 tarihinde düzenlenen *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümü ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu*'na tebliğ olarak sunulmuştur.

** Doç.Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. "Hakimiyet", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, İstanbul, 1990, II, 136-137.

2. Osman Turan, *Türk-Cihan Hakimiyeti Meşkuresi Tarihi*, İstanbul, 1981, 168-176; Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ankara, 1982, 35-60.

3. Turan, 146-147.

4. Kaşgarlı Mahmud, *Dîvanü Lügat-it-Türk*, haz. Besim Atalay, Ankara, 1986, I, 11-16, 88-22.

5. Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, haz. Fikri Silahdaroğlu, Ankara, 1996, Bilge kelimesinin Kutadgu Bilig'de geçtiği yerler için bkz. R. Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig III*, İndeks, İstanbul, 1979, 82.

6. Ögel, 259.

7. Ögel, 261.

8. Ögel, 75-76.

9. Ögel, 247.

mücadelesine girişen dünyevi güce (kağan, hakan, sultan) siyasî hedef gösterirler, faaliyetinin Tanrı tarafından tasvip edildiğini müjdelere. Mesela, *İrkıl Hoca* ve *Korkut Ata* Oğuzlara, Tanrı'nın kendilerine cihan hakimiyetini verdiği müjdelemişlerdir.¹⁰

Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Türk'teki İrkıl Hoca'nın Oğuz hakimiyetindeki rolünü şöyle kaydetmektedir: "Oğuz Han'ın, tahta oturup ölene kadar veziri İrkıl Hoca idi. O akıllı ve bilimli idi. Gün Han da onu vezir kıldı, ölene kadar onun sözü ile amel etti. İrkıl Hoca uzun yaşadı. Günlerden bir Gün Han ile yalnız otururken şöyle dedi: 'Atan 116 yıl, yazın sıcağında gölgede, kışın soğuşunda evde oturmadı, kılıç vurup çok yurtları fethedip size bıraktı. Eğer siz altı oğul ve sizlerden olan oğlanlarınız bir ağız olursanız, uzun yıllar ve çok günler yurtlar elinizden çıkmaz. Eğer, ağzınız bir olmazsa onca yurdumuz da gider, malınız da canınız da gider.' Gün Han da, 'Atama danışmanlık yapardınız, atam yerine atamıyorsunuz. Siz neyi isterseniz ben onu yaparım' diye cevaplandırdı".¹¹

Ünlü Türk bilgisi/din ulusu Korkut Ata(Dede Korkut) da Türklere cihan hakimiyetini hedef gösteren büyüklerdendir. Rivayete göre, Oğuz Han tarafından yaptırılan Yengi Kent'te Korkut Ata adında çok yaşlı, ak sakallı, tecrübeli ve keramet ehli bir kişi yaşardı. O, hanların atanmasında, devlet işlerinin görüşülmesinde görüşüne baş vurulan en önemli şahıslardandı. Kurultaylar ve toylarda baş köşede oturtulurdu. Dede Korkut Kitabı'nın başında Korkut Ata'nın manevî nüfuzu şu cümlelerle belirtilmektedir: "Resul (as) zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er ortaya çıktı. Oğuzun o kişi bilicisi idi. Ne derse olurdu. Gaibden türlü haber söylerdi. Hak Taala onun gönlüne ilham ederdi".¹²

İslâm ile birlikte, Türk cihan hakimiyeti düşüncesinde bilge ve din yerlerini daha da sağlamlaştırmışlardır. Bu dönemde şeyh, veli ve alim gibi sıfatlarla anılan bilgiler, devletin İslâmî renginin koyulaşmasıyla beraber yönetimin en güçlü unsurlarından biri haline gelmişlerdir. İslâmî dönemde başlangıçta yerel hakimiyetler kurmaya gayret gösteren beyler, hanlar ve emirler, toplumun dine ve din adamlarına, özellikle ehl-i tasavvufa olan yakınlık, eğilim ve sevgisini göz önünde bulundurarak, onların maddî ve manevî nüfuzundan yararlanmayı düşünmüşlerdir. Bu bağlamda, uygun yerlerde onlar için tekkeleler, zaviyeler, vakıflar kurmuşlar, bazılarını yakın danışmanlıklarına alarak bir yandan söz konusu çevrelerle ilişkilerini güçlendirmişler, diğer yandan ilahî güce kavuşmuşlardır. Bunun yanında, kuruluş yıllarında özellikle

mutasavvıflara devlet kadrolarında yer verilmesinin bir sebebi de bu gruplardan gelebilecek devlete kafa tutmalar ve muhalefetin önlenmesi olarak görülebilir.

Yaşadığımız toprakların tarihine bu bağlamda baktığımızda, 11. Yüzyılın ikinci yarısında batıya doğru gelen Türkler, Anadolu'da hakimiyet kurma mücadelesinde alimler ve manevî şahsiyetlerle yakın ilişki içinde bulunmuşlardır. Söz gelişi, Anadolu Selçuklu sultanlarından I. Alaaddin (1220-1237), Bahauddin Veled daha şehre girmeden dışarıda karşılaşmış, atından inerek onun dizini öpmüş, 1231'de ölümü üzerine kırk gün yas ilan edip saraydan çıkmamış, ata binmemiştir. Yine Mevlana Celaleddin Rumi'nin (ö. 1273) Selçuklu sarayındaki manevî nüfuzu bilinmektedir. Neredeyse, Sultanlar dahil Konya Selçuklu üst düzey yöneticilerinin tamamı onun müridi olmayı en büyük şaraf sayarlardı. Mevlevilerin Selçuklu sarayındaki nüfuzu Mevlana'dan sonra da devam etmiştir.¹³ Anadolu Selçuklularının din adamlarına verdiği değeri göstermek açısından Selçuklu sarayının güçlü vezirlerinden Muiniddin Pervane'nin(1262-1277) söz konusu gruplarla ilişkileri de ilgi çekicidir. Pervane, onlara ders, tartışma ve sohbet toplantıları düzenlemiş, onların siyasî, sosyal ve dinî konulardaki nasihatlerini dinlemiştir.¹⁴

II. OSMANLI AİLESİNİN TASAVVUFİ ÇEVRELERLE İLİŞKİLERİ

Anadolu Selçuklularının takipçisi durumundaki Osmanlıların hakimiyeti, tarihi rivayetlerde, mutasavvıflar diliyle İlahî tasdike kavuşturulmuştur. Münecimbaşı, eserinde bu husustaki rivayetler toplanmıştır. Buna göre, ünlü mutasavvıf Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbn Arabi (ö.1240), cifr ilmi yoluyla yorumladığı ayetlerin gizli anlamlarından Osmanlı Devleti'nin geleceğini, şanının yüceceğini ve kıyamete kadar devam edeceğini, Osmanlıların zuhurundan 70 yıl önce, Daire-i Numaniye fi'd-Devleti'l-Osmaniyye adlı eserinde müjdelemişti. Başka bir rivayette Osmanlı hakimiyeti Mevlana Celaleddin tarafından da müjdelenmiştir. Şöyle ki, Ertuğrul Gazi Konya'ya her gittiğinde Mevlana'yı ziyaret ederdi. Bir keresinde henüz küçük bir çocuk olan Osman Gazi'yi de beraberinde götürüp Mevlana'dan onun için hayır dua istemişti. O yıllarda Selçuklu sultanının kalenderi bir şeyhe bağlanmasına çok kızan Mevlana'da "Hoş

13. Mevlana Celaleddin Rumi ve Mevleviliğin Anadolu Selçuklu yönetimi ile ilişkileri için bkz. Ahmed Eflaki, *Menkıbu'l-Arifin*, I-II, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1973; Aydın Taneri, *Mevlana Ailesi'nde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, Ankara, 1987; Mikail Bayram, "Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahi Evren ile ilişkisi", *Diyanet İlmî Dergisi*, XVIII/179, 1979, 69-78. "Ahi Evren'in Öldürülmesi", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.12, 1981-82, 521-540; İsmet Kayaoğlu, "Mevlana'nın Konya'daki Sosyal Muhteli", 4. Milli Mevlana Kongresi, 12-13 Aralık 1989, Konya, 1991, 57-66.

14. Aydın Taneri, *Osmanlıların Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı*, Ankara, 1978, 135.

10. Turan, 122, 147.

11. Abulgazi, *Şecere-i Türk*; yay. K. Munirov, K. Mahmudov, Taşkent, 1992, 25.

12. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, 1983, 15; Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1981, 19; Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, Ankara, 1975, 105.

şimdi hükümdar kendine bir baba bulduysa da biz de kendimize bir oğul bulduk" diyerek Osman'ın elinden tutup dua etmiş, onu ulu ve devamlı olacak bir devletle müjdelemiştir. Osmanlı'nın iktidarını müjdeleyen mutasavvıflardan biri de Yenişehir civarında oturan Kumral Abdal'dır. Rivayete göre bir gün Hızır (as) Kumral Abdal'a uğrayarak "Allah Taala Osman Gazi'ye kıyamete kadar devam edecek bir ulu devlet ihsan eyledi, var müjdele" diye emretti. Bunun üzerine Osman Gazi'yi tanımayan Kumral Abdal onu bulup müjdeyi vermişti. Osman Gazi buna çok sevinip ona maşrabasını hediye etmiş, ayrıca Yenişehir civarında bir zaviye yaptırıp, yakın köylerin çoğunu da vakıf yaparak bağışlamıştı.¹⁵

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda Anadolu'da bilge/dini şahsiyet olarak, daha çok, İslâm dünyasının çeşitli yerlerinden gelen mutasavvıflar bulunuyordu. Bunların çoğu Babailer¹⁶ ve Ahilerden oluşuyordu.¹⁷ Osmanlılar hakimiyet kurma mücadelesinde bunlarla işbirliği yapmışlardır. Öyle ki, daha çok Selçuklu-Bizans sınırlarında gaza ile meşgul olan evliyanın dini coşkularına cevap veren Osman Gazi'nin (1299-1326) kurduğu devlet uzun süre bir Gazi Devleti niteliği taşımıştır.¹⁸

Osmanlıların mutasavvıflarla ilişkilerinin zengin sayılarından biri kuşkusuz Ahilerle olan yakınlıklarıdır. 13. Yüzyılda Anadolu'nun siyasî, ekonomik ve kültürel hayatında önemli görevler üstlenen ahiler, Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecine girmesiyle merkezi otoritenin ve devlet teşkilatının zayıf olduğu yerlerde şehirleri ve halkı yıkılmaktan ve yok olmaktan kurtarmışlardır. Ahiler Osmanlı'nın ilk zamanlarında uc bölgelerde de faaliyet halinde ve güçlü idiler. Öyle ki, ahilerin, Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde şehzadelerin padişah olmasında önemli rol oynadıkları,¹⁹ hatta, bir ahi şeyhi olan I. Murad'ın (1360-1389) tahta çıkmasıyla iktidara geldikleri söylenebilir.

Osmanlılar hakimiyet mücadelelerinin zaferle

sonuçlanması ve kalıcı olması için ahilerin halk üzerindeki manevî nüfuzunu kullanmak istemişlerdir. Bu bağlamda Osmanlı'nın hakimiyet mücadelesine katkıda bulunan önemli ahi şahsiyetler olarak karşımıza Şeyh Edebali, Şeyh Mahmud Gazi, Ahi Şemseddin ile oğlu Ahi Ahi Hasan²⁰ ve vezirliğe kadar yükselen Cendereli (Çandarlı) Kara Halil çıkmaktadır.²¹ Ahiliğin Osmanlıdaki etkisi başlangıçta öylesine güçlü olmuştur ki ilk Osmanlı piyade üniforması ahi giysilerinden seçilmiş, I. Murad döneminde Yeniçeriler için de ahi başlığı kabul edilmiştir.²²

Osmanlıda ahilik, devletin güçlenip yönetim teşkilatını genişlemesi ve ehli sünnet medrese ulemasının saraya yaklaşmasıyla gücünü kaybetmiştir.

III. ŞEYH EDEBALI

Kaynaklarda adı Ata-bali ve Ede-Şeyh olarak da geçen geçen bu şahsın tam künyesi İmaduddin Mustafa b. İbrahim b. İnac el-Kırşehri'dir.

Karaman'da doğan Edebali, ilk eğitimini burada yapmıştır. Hanefî fıkıhî afimlerinden Necmeddin ez-Zahidi'den ders almıştır. Daha sonra ileri eğitim için gittiği Dımaşk'ta dönemin büyük alimlerinden Sadreddin Süleyman b. Ebul'iz ve Cemaleddin el-Hâsîrî'nin derslerine devam etmiştir. Edebali, iyi bir fıkıh eğitimi de almış ve bu sahada öğrenciler yetiştirmiştir. Bunların en ünlülerinden biri, aynı zamanda ve ikinci Osmanlı kadısı ve müfeyyüs olan Tursun Fakih'tir.²³

Edebali, memleketine dönünce tasavvufa yönelmiştir. Ebulvefa el-Bağdadi'nin (ö.501/1107) öğretileriyle vücut bulan Vefâiye tarikatına giren Edebali, aynı zamanda Bilecik'te bir zaviye kurarak ahilik teşkilatının bölge reisliğini yapmıştır. İlk dönem Osmanlı tarihlerinde söz konusu zaviye ile ilgili önemli kayıtlar bulunmaktadır. Aşıkpaşazade, bu zaviyenin devamlı halka açık olduğunu, sosyal bir yardım tesisi gibi, dervişler yanında, fakir halka da yardım ettiğini, hatta ihtiyaçları karşılamak için söz konusu zaviyede bir koyun sürüsü bulundurduğunu bize aktarmaktadır.²⁴

Neşri, Edebali'yi şöyle tanımlamaktadır:

"Gayet kemal sahiplerindendi, veliliği, kerameti belli olmuştu, halkın itikat ettiği kimse idi. Bütün illerde meşhur olmuştu. Rüya ilmini iyi bilirdi. Dünyalığı sonsuzdu, fakat fakirmiş gibi görünürdü. Hatta (kendisine) derviş (fakir) lakabı ile hitap ederlerdi. O bir zaviye yapıp

15. Münecimbaşı Ahmed dede, *Münecimbaşı Tarihi (Sahâifu'l-Ahbar fi Vekayil-Asar)*, İsmail Erünsal, İstanbul, ty., İn 46-47. Aşıkpaşazade Kumral Abdal'ı Edebali'nin müridleri arasında sayar. Aşağıda açıklayacağımız gibi Edebali, Osman Gazi'nin ünlü rüyasını yorumlarken orada bulunmaktadır. *Aşıkpaşazade Tarihi*, İstanbul, 1332,6.

16. Türkmen heterodoks dervişlerinin 13. Yüzyıl Anadolu'sundaki faaliyetleri hak. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyam*, İstanbul, 1980.

17. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1988, I, 105, 530.

18. Osmanlı Devleti'nin gazi niteliğinin değerlendirilmesi hak. Bkz. Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berkay, Ankara, 1985. İmber, Osman Gazi başta olmak üzere, ilk Osmanlı sultanları zamanında Osmanlı gaza ruhunun daha çok uclarda Bizans'a karşı gaza yapan heterodoks dervişler tarafından şekillendirildiğini, 16. Yüzyıldan itibaren ise sünni İslâm anlayışı ile meczedildiği kanaatini taşımaktadır. Colin İmber, "Osmanlı Hanedanı Efsanesi", çev. Seyfettin Erşahin, *İslâmî Araştırmalar*, XII/1, 1999, 17-20. Bu bağlamda Anadolu topraklarında, günümüzde varlığını devam ettiren *Türkiye Cumhuriyeti*'nin de bir Gazi olan Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulması aynı geleneğin bir devamı olarak görülebilir.

19. Osman Gazi vefat ettiğinde, bölge ahileri Ahi Hasan'ın başkanlığında, durumu görüşmek üzere, Osman'ın oğulları Alaaddin ve Orhan beylerin de katıldığı bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantıda, Beyliğin başına Orhan'ın geçmesine karar verilmiştir. *Aşıkpaşazade*, 36; Neşri, I, 73-74.

20. Şeyh Edebali'nin kardeşi Ahi Şemseddin oğlu Ahi Hasan'ın Bursa'nın fethi sırasındaki önemli katkılarına bulunmuş, hatta Bursa Kalesi'nin burçlarına çıkıp askerlere cesaret vermişti. Yardımlarından dolayı ona Bursa'da bir zaviye ve mesjid yaptırmıştı. *Neşri*, I, 67.

21. Uzunçarşılı, I, 105-106, 531.

22. Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devri'nin Kolonizator Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, II, 1942, 283.

23. Taşköprülüzade, *eş-Şâika'nun-Numanıye*, haz. Ahmet Suphi Furat, İstanbul 1985, 4; Kamil Şahin, "Edebali" *DİA*, X, 394

24. Aşıkpaşazade,

gelene gidene hizmet ederdi."²⁵

Edebali, biri gençliğinde diğeri ihtiyarlığında iki kere evlenmiş, bu evliliklerden Malhun ve Bala adlarında iki kızı ve Mehmed ve Mahmud adlarında iki oğlu dünyaya gelmiştir.²⁶

Edebali, Osmanlı Beyliği dini kurumlarının oluşmasına katkıda bulunmuş, ilk Osmanlı kadısı ve müftüsü olma sıfatını kazanmıştır.²⁷

Edebali, yaklaşık 120 yıl yaşamış²⁸ ve 726/1326'da vefat etmiştir. Orhan Gazi(1326-1360) de babasının vasiyeti üzerine, onlara türbe ve yanına bir zaviye yaptırmıştır. Yüzyıllar içinde zaman zaman tamirler gören zaviye en son 1307/1889-90'da II. Abdulhamid zamanında Yunanlıların şehri yakması üzerine terkedilen eski şehrin sınırında çevreye hakim kayalık bir tepede bulunmaktadır.²⁹

IV. ŞEYH EDEBALİ-OSMAN GAZİ İLİŞKİLERİ

Alimleri ve ehl-i tasavvufu seven Osman Gazi,³⁰ Bilecik taraflarındaki zaviyesinde ünü yayılan Şeyh Edebali'yi de zaman zaman ziyaret ederdi. Öncelikle kutsal günlerde giderek onunla dini ve idari konularda istişarede bulunur hayır duasını alırdı.³¹ Bu ilişkiler ilerlemiş ve aşağıda ayrıntılı olarak açıklayacağımız gibi, Osman Gazi, Edebali'ye damat olmuştur. Osman Gazi, 1301-1302'de hakimiyetindeki toprakların yönetimine oğullarını tayin ederken, oğlu Alaaddin Paşa'yı anası ile birlikte, Bilecik'teki dedesi Edebali'nin yanına bırakmış, aviyesinin giderleri için de bu bölgenin gelirlerini tahsis etmiştir.³²

Edebali'nin, genelde Türk, özelde Osmanlı tarihi açısından asıl önemi, Osman Gazi'nin bir rüyasını yorumlayarak ona cihan hakimiyetini müjdelemesidir. Aşıkpaşazade olayı şöyle aktarmaktadır:

"Osman Gazi, niyaz itti ve bir lahza ağladı. Uyku galip oldu, yatıp uydu. ... Osman Gazi uyuyunca rüyasında gördü kim, bu azizin (Edebali) kuşağından bir ay doğar, gelir Osman Gazi'nin koynuna girer. Bu ay Osman Gazi'nin koynuna girdiği demde göbeğinden bir ağaç biter, dahi gölgesi alemi tutar. Gölgesi altında dağlar var, her dağın dibinden su çıkar. Ol suların kimi içer, kimi bahçeler sular, kimi çeşmeler aktır, Osman Gazi geldi, Şeyhe haber verdi. Bunun üzerine Şeyh dedi ki: 'Oğul, Osman! Padişahlık sana ve nesline mübarek olsun. ve benim kızım Malhun Hatun* senin helalin oldu'

25: Neşri, I, 46.

26: Uzunçarşılı, I, 561

27: Şahin, 393.

28: Neşri, 47.

29: M. Beha Taman, "Edebali Zaviyesi" DİA, X, 394-395.)

30: Hoca Sadeddin, *Tacî't-teravih* haz. İ. Parmaksızoğlu, Ankara, 1992, 28.

31: Aşıkpaşazade, 6; Sadeddin, I, 29.

32: Sadeddin I, 37. Burada sözü edilen gelirler, Bilecik'e bağlı Kozağaç köyünün öşür ve hasılatıdır. Uzunçarşılı, I, 561.

deyu hemen nikah ediverdi."³³

Hoca Sadeddin'de bu olayı, kendi yorumunu da katarak, şiir diliyle vermektedir. Buna göre Edebali'nin zaviyesine gelen Osman Gazi, tam bir tevazu ile gecenin bir yarısında Allah'a yalvarmaya başladı:³⁴

Yarab, eyle gecemi günlerimi aydın / Olursa çabam sebep, doğuşuna hakkın.

Tedbirde beni gerçeklere yakan eyle / Görürsün dinin pırılıtları böylece.

Batsın toprağa, din düşmanının dirisi / Gücümden olsun perişan, kafir çerisi.

Eyle sen kılıcımı cerağ, din yolunda / Rehber eyle hak yolunda çarpışanlara.

Temiz bir ad sahibi kıl, kazandır beni / Lütfun göreceği yere ulaştır beni.

Efendimsin, ey keremi bol, ihsanı bol / Kazanmak için rızanı göster bana yol.

Önder eyle Mustafa'nın emrini bana / Ver savaştan, öğünme nimmetini bana.

Osman Bey, Rabbine derdini böyle içtenlikle açarken secdeye kapanıp uyuya kaldı ve şu rüyayı gördü:³⁵

Gördü ki ufuktan bir dolunay doğmakta/ Durağı yüce şeyhin makamı olmakta

Gelince durdu Osman'ın karnı üstünde/ Dalı budaklı bir ağaç bitti özünde

Öyle bir dal ki Tanrı'nın gölgesi/ Bittiği yer Osman'ın temiz göbeği

Bir ağaç ki mutluluk onda meyve vermiş/ Kökleri oynatmaz yerden öyle bitmiş

Büyümüş yükselmiş gövdesi ta göklere/ Yaprakların gölgesi düşmüş illere

Gölgeliğinde dağlar tepeler yer almış/ Her dağ teğinden temiz pınarlar akmış

Bu pınarlara kol insanlar gelmekte/ Kimi bunlardan bostanlara su vermekte

Kimi suları ab-ı hayat gibi içer/ Kimi bağında bahçesinde ekin biçer

Kimi buralara çeşmeler hayırlar yapar/ Kimi bu çayır-larda safalara dalar.

Osman Gazi, hemen kalkıp yorumlatmak için doğruca

*Oruç Bey, bu kızın adını Rabia olarak verir. *Oruç Bey Tarihi*, Tercüman yay. İstanbul, 1973, 25. Uzunçarşılı da kızın Rabia veya Bala olabileceğini belirtir. I, 560.

33: Aşıkpaşazade, 6. Neşri, I, 46; Sadeddin, I, 29-30; Taşköprüzâde, 4 H. A. Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, ter. Ragıp Hulusi, İstanbul, 1928, 11-13. Söz konusu rüyayı Ertuğrul'a atfedilen kaynaklar da vardır. Oruç Bey Tarihi, 24-25. Münecimbaşı, Osman Gazi'nin, Şeyh'in kızı ile evlenmesini bir aşk hikayesine bağlar. Buna göre, Osman Gazi, ara sıra Edebali'nin zaviyesine giderken bir keresinde onun kızını görüp aşık olur ve yakın arkadaşlarından Eskişehir hakimine, dönür gitmesi talebinde bulunur. Ne var ki, Eskişehir hakimi, kızı, Osman için istemesi beklenirken, kendine isterse de Edebali vermez. Bunun üzerine iki bey arasında karşılıklı askeri mücadele başlar. Bu arada Osman Gazi'nin gizli aşkı üç yılını doldurur. Sonra söz konusu rüyayı anlatması sırasında Edebali de kızını ona verir. Bu hatundan Alaaddin ve Orhan Gazi adlarında iki oğlu oldu. Münecimbaşı, I,60-81

34 Sadeddin, I,29

35 Sadeddin, 29-30.

Edebali'ye gitti. Edebali onu şu cümlelerle müjdeledi:
*Şeyh dedi: Ey talihi, bahtı parlak civan/ Sen çoluğunla
 oldun hakan.*

*Muhtular sana, bundan böyle han oldun/ Tuğ, sancak,
 çeri sahibi sultan oldun.*

*Bu düş oldu bana güvenciliğine berat/ Diyerek ona eyledi
 bunu nasihat.*

Benzeri rüyalara Türk tarihinin önceki dönemlerinde de rastlanmaktadır. Söz gelişi, göbekten çıkan ağacın gölgesinin dünyayı sarması motifi Oğuzlarla ilgili bir rüyada da söz konusu edilmektedir. Reşiduddin'in *Camiu't-Tevarih* adlı eserinin Oğuzlarla ilgili bölümünde yer alan kayıtlara göre, Oğuzların büyüklerinden biri, daha devlet ve hakimiyet kurmadan önce rüyasında, göbeğinden çıkan bir ağacın gölgesi her tarafa yayılırken dalları göklere ulaştığını görür. Rühayı yorumlayan bir din adamı, söz konusu boydan büyük bir hanın çıkacağını, bunun rüyayı görenin çocuklarından biri olacağını, ancak bunu kimseye söylememesini tenbih eder.³⁶ Benzeri bir rüya da Gaznelilerin hakimiyeti hakkında rivayet edilmektedir. 13. Yüzyıl tarihçilerinden Cüzcani'nin *Tabakat-ı Nasiri* adlı eserindeki rivayete göre, Gazneli hükümdarlarından Sebük Tegin (978-997), oğlu Mahmud doğmadan bir saat önce, evinin ocağından çıkan bir ağacın gölgesinin bütün cihanı kapladığı şeklinde bir rüya görür. Yorumcu bu rüyayı hanın "fatih bir oğlu olacağı"na yorumlar.³⁷ Selçuk'un babası Dukak da rüyasında göbeğinden çıkan üç ağacın dünyayı kapladığını, dallarının göklere ulaştığını görür. Bunu, Korkut Ata, evladının cihan padişahları olacakları şeklinde yorumlar.³⁸

SONUÇ

Hemen söylemeliyiz ki, bu tür rüyalar, söz konusu şahsın veya topluluğun dünyaya hakim olma, büyüme, gelişme emelini yansıtır. Aynı zamanda, bu emeli gerçekleştirmek için verilen mücadeleye *ilahi meşruiyet* temeli oluşturur.³⁹ Zira İslâm tasavvufi düşünce geleneğindeki yaygın anlayışa göre Allah'ın kulları ile haberleşmesinin yollarından birisi de sadık rüyadır.⁴⁰ Bu çeşit rivayetler, *rüya sahibi* ve *yorumcu* açısından olmak üzere iki yönden önem taşımaktadır. Birincisi, söz konusu rüya, rüya sahibinin -ki genellikle bir siyasi kişidir- siyasi, sosyal ve ekonomik projelerini, bölgesel ve evrensel hakimiyet

kurma emelini kamuoyu gözünde meşrulaştırdığı gibi, onların desteğini almaya da yardımcı olabilir. İkincisi, yorumcu -ki çoğunlukla bir bilge kişidir- kendi nüfuz alanını genişletmek ve öğretilerini yaymak istediğinde bu emelini, etkisi altına aldığı siyasilere hedef göstererek hayata geçirmek isteyebilir. Bu bir bakıma ta-rihin çeşitli dönemlerinde görülen siyasetçi-manevi kişi birlikteliği olarak da değerlendirilebilir.

Bilge kişi, modernleşme dönemi öncesinde, bilgi, din ve İlahi gücü temsil ediyordu. Bilge kişinin bey, han, padişah veya sultanın yanında bulunması yönetimde bilgi ve bilimin hakim olması yanında, söz konusu hakimiyetin İlahi meşruiyetini de gösteriyordu. Sultan bilgeyi yanına alarak bilgi ve İlahi güce dayanmış oluyor, böylece klasik dönemlerin iktidar kaynaklarından güç, bilgi ve İlahi tasvibi bir araya getirmiş oluyordu. Bu aynı zamanda, Türklerin hakimiyet ve yönetimde bilgi, bilim ve bilim adamlarına verdikleri değerlerin bir işareti olarak da değerlendirilebilir.

Kaynaklarda yer aldığı kadarıyla, Osman Gazi'nin rüyasını yorumlayan din ulusu Edebali, Osmanlı Devleti'nin yayılma gücünü, haşmetini, tebaasına sağladığı sosyal barış ve refahı önceden görmekte ve müjdelemektedir. Bunun yanında, Osmanlı ailesine dini ve milli hedefini göstermektedir. Osman'ın göbeğinden çıkan ağaç, yani Osmanlı hakimiyeti, bütün cihanı kaplamakta, onun gölgesindeki insanlar sosyal barış ve refah içinde doğayla dost bir çevrede mutlu hayat sürmektedirler. Bu tablo bir rüya olmaktan çıkmış, tarihi bir hakikat şeklinde Doğu Avrupa, Balkanlar, Orta Doğu, Kafkaslar, ve Kuzey Afrika'da *Osmanlı asr-ı saadeti* denebilecek bir dönem olarak yaşanmıştır.

EKLER

I. Şeyh Edebali'nin Osman Gazi'ye Nasihati

Oğul,

İnsanlar vardır, şafak vaktinde doğar, gün batarken ölürlər!

Unutma ki dünya sandığın kadar büyük değildir!

İri parlak güneşe aldanıp da karda ayazda kavrulup gitme!

Güçlüsün akıllısın, söz sahibisin,

Ama bunları nerede nasıl kullanacağını bilemezsen,

Sabah rüzgarında savrulur gidersin, öfken ve benliğin bir olup aklını yener!

Daima sabırlı ol, sebatlı ve iradene sahip olasin!

Çıktığın yolu, taşıyacağın yükü iyi bil, her işin gereğini vaktinde yap!

Açıksözlü ol, her sözü üstüne alınma, gördüğünü söyleme, bildiğini bilme!

Sözünü unutma, sözü söz olsun diye söyleme!

Ananı, atanı say, bereket büyüklerle beraberdir!

36. Fuat Köprülü, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, İstanbul, 1981, 42.

37. Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu...,41.

38. Turan, 153-154;Ögel, 39.

39. Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu...,39-43; Barkan,"Kolonizatör Türk Dervişleri",25.İmber, Osmanlı tarihçilerinin, 15.yüzyılda teokratikleşme yönünde önemli adımlar atan Osmanlı Hanedanı iktidarına bir ilahi tasvip bulmak için, eserlerinde Osman Gazi' nin rüyası ve Edebali' nin yorumuna yer vermeye başladıkları ileri sürer. "Osmanlı Hanedanı Efsanesi ", 23-24.,

40. İslam kelamcıları ve felsefecileri rüyayı bilgi kaynağı ve şer' i delil olarak kabul etmemekle birlikte, İslam tasavvufunda sadık rüya bilgi kaynağı olarak kabul edilir. Türk-İslam düşüncesinde rüyanın yeri hak. Bkz. Hasan Avni Yüksel, Türk-İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya, İstanbul, 1996.

Sevildiğin yere sık gidip gelme, muhabbetin kalker, itibar olmaz!

Üç kişiye acı: Cahillerin arasındaki alime,
Zenginlikten fakir düşene, hatırlı iken itibarını kaybedene!

Unutma ki yüksekte yer tutanlar, aşağıdakiler kadar emniyette değildirler!

Düşmanımı hor görme, çoğaltma, düşmanlığın başını da sonunu da sen belirle!

Haklı olduğundan kavgadan korkma!

Bilesin ki atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli derler!
(Günümüz Türkiyesinde yaşayan anonim rivayet)

II. Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye Vasiyeti

Ben ölünce, Bursa' da şu gümüşlü kubbenin altına koy.
Bir kimse sana Hak Taala' nın buyurmadığı sözleri yutturursa kabul etme.

Tanrı buyruğundan başka iş işleme.

Bilmediğini şeriat alimlerinden sor, soruştur.

Gerçekten bilmedikçe bir işe başlama.

Sana itaatli olanları hoş tut.

Nankörüne de nimetini, ihsanını eksik etme.

Zira insan ihsanın kuludur.

(Neşri Tarihi, Ankara, 1983, I, 73.)

KAYNAKLAR

Abulgazi, *Şecere-i Türk*, yay. K. Munirov, K. Mahmudov, Taşkent, 1992.

Ahmed Eflaki, *Menakbu'l-Arifin*, I-II, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1973.

Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşazade Tarihi*, İstanbul, 1332.

Barkan, Ömer Lütfi, "İstila Devri' nin Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakaflar Dergisi*, II, 1942, 281-288.

Bayram, Mikail, "Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahi Evren ile İlişkisi", *Diyanet İlmî Dergi*, XVIII/179, 1979, 69-78.

-----, "Ahi Evren'in Öldürülmesi", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.12, 1981-82, 521-540.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul,

1983.

Gibbons, H.A., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, ter. Ragıb Hulusi, İstanbul, 1928.

Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, I, haz. İ. Parmaksızoğlu, Ankara, 1992.

İmber, Colin, "Osmanlı Hanedanı Efsanesi", çev. Seyfettin Erşahin, *İslâmî Araştırmalar*, XII/1, 1999, 17-26.

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk*, I-IV, haz. Besim Atalay, Ankara, 1986.

Köprülü, Fuat, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul, 1981.

-----, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1981.

Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, I, haz. M. Altay köymen, Ankara, 1983.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi* (Sahaifu'l-Ahbar fi Vekayül-Asar), I, İsmail Erünsal, İstanbul, ty.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı*, İstanbul, 1980.

Ögel, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ankara, 1982.

Şahin, Kamil, "Edebali Zaviyesi", *DİA*, X, 194-395.

Taneri, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, Ankara, 1975.

-----, *Mevlana Ailesi' nde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, Ankara, 1987.

-----, *Osmanlıların Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı*, Ankara, 1978.

Turan, Osman, *Türk-Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul, 1981, 122.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara, 1988.

Witteck, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Bertay, Ankara, 1985.

Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, Günümüz Türkçesine uyarlayan Fikri Silahdaroğlu, Ankara, 1996

Yüksel, Hasan Avni, *Türk-İslâm Tasavvuf Geleneğinin de Rüya*, İstanbul, 1996.